

UDK: 72.03

XAZRATI LANGAR OTA MASJIDINING MEMORIY TUZILISHI

Magistr: Ravshanov Sobir Abdukarim o'g'li
Magistr: Yuldoshev Iskandar Abdunabi o'g'li
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XV –XVI- asrlarda Xazrati Langar ota masjidining paydo bo'lishi va uning rivojlanish bosqichlariga bag'ishlangan bo'lib unda masjid kompozitsiyasi uning arxitektura elementlari tuzilishi, tarkibiy qismlarining memorchiligi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Langar ota, masjid, majmua, maqbara, ravoq, maqbara, honaqqoh, madaniy meros, naqsh, muqarnas, grih, gumbaz, ziyoratgoh, g'isht, karvon, alloma, hisor, qishloq.

Аннотация: Данная статья посвящена возникновению мечети Хазрати Лангар ата и этапам ее развития в XV-XVI веках.

Ключевые слова: Лангар ата, мечеть, комплекс, мавзолей, свод, мавзолей, ханака, культурное наследие, узор, мукарнас, грих, купол, святыня, кирпич, караван, аллома, крепость, деревня.

Annotation: This article is dedicated to the appearance of Hazrat Langar Father Mosque and its development stages in the XV th - XVI th centuries.

Keywords: Langar father, mosque, complex, mausoleum, ravok, mausoleum, hanaqqah, cultural heritage, pattern, muqarnas, grih, dome, shrine, brick, caravan, alloma, fortress, village.

I. KIRISH

O'zbekistonning boy me'moriy an'analari jahon madaniy merosi rivojining barcha bosqichlarida, nodir me'moriy asarlarining turli-tuman ko'rinishlarini o'zida mujassam etgan bo'lib, naqsh san'ati va grih muqarnaslar Markaziy Osiyo madaniyati tarixida juda qadimdan bo'lib, o'ziga xos namunalari bilan ajralib turadi. Shu usullardan moxirlik bilan qurilishida foydalanilganligi Xazrati Langar ota masjidi bunga misol bo'ladi. Turli manbalarda turlicha yoziladigan "langar" atamasi ko'proq muvozanatni saqlash, harakatni bir maromda tutib turishni anglatadi. Ba'zi rivoyatlarda islom dinida so'fi va darveshlar langar tashlash orqali joylashadigan yerlarini aniqlashgani, boshqasida Langar muqaddas mozor sifatida ham qo'llanilishi aytiladi. Kemalarning ma'lum vaqt to'xtab turishiga yordam beradigan vazni og'ir ilmoqsimon temir buyum ham langar deyiladi.

Shuningdek, karvon yo'llarining odamlar nisbatan ko'proq to'xtab o'tadigan, qisman yashaydigan balandlikdagi joylarga nisbatan ham aytiladi. Bunday yerlarda ulug' allomalar makon topib, diniy va dunyoviy ilmlarni tashviq qilish barobarida aholi

oʻrtasidagi barqarorlik, tinchlik, hamjihatlikning muvozanatda turishiga xizmat qilgan [5].

II. ASOSIY QISM.

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani Qiziltepa qishlogʻidan 25-30 kilometr olislikda, Hisor togʻ tizmalari oraligʻida joylashgan Langar ota ziyoratgohi qadimiy xonaqoh-maqbaralar sirasiga kiradi. Masjid 1520-yillarda bunyod etilgan, oʻrta asrlar Markaziy Osiyo meʼmorchiligining noyob namunasi boʻlgan ushbu masjid va maqbarasida tasavvuf taʼlimotining yirik vakillari abadiy qoʻnim topgan [2].

1-rasm. Xazrati Langar ota masjidining bosh tarxi.

Oʻrta asr muarrixi Ibn Xavqal mazkur qishloq hududi qadimda Kesh viloyatiga boʻysunuvchi Siyam tumaniga qarashli boʻlgani, tumanning nomi, ayniqsa, milodiy 776 yildan soʻng juda mashhur boʻlgani haqida yozadi. Abu Rayhon Beruniyning qayd qilishicha, Siyam tumani va unga yaqin joylarda soxta paygʻambar Mazdak gʻoyalari tarqalgan. Dalillardan Langar qishlogʻi tarixi uzoq asrlarga borib taqalishi maʼlum boʻladi. Bu yerda olib borilgan arxeologik qazishma ishlari paytida Somoniylar davriga oid gʻishtlar topilgani bu manzilgoh ushbu sulola hukmronligi davrida ham faoliyat koʻrsatganini isbotlaydi.

2-rasm. Xazrati Langar ota masjidining old umumiy koʻrinishi.

XIV-XVI asrlarga kelib bu hudud islom dini rivojiga katta hissa qoʻshgan ilm markazlaridan biriga aylanganini bu yerga olis yurtlardan kelgan ilmga tashna kishilar tasavvuf allomalaridan saboq olishganida koʻrish mumkin. Shuningdek, 1889 yili

Buxoro amirligining sharqiy hududlarida harbiy harakatlar olib borgan polkovnik Belyavskiyning Langar qishlog'idagi tarixiy obidalar haqida yozib qoldirgan xotiralari va rus harbiy muhandisi B. Kastalskiyning ilmiy manbalari muhim ro'l o'ynaydi. U Termiz shahridan qaytayotgan paytda Langar qishlog'iga kirib o'tadi va bu yerdagi obidalar bilan tanishib, ularni suratga ham oladi. Mazkur fotosuratlar 1888 yili Toshkent shahrida o'tkazilgan birinchi Turkiston fotoko'rgazmasida namoyish etiladi va tomoshabinlar e'tiborini qozonadi. Bundan tashqari, rassom B.Litvinov, arxeolog S.Kabanov, M.Masson Langar qishlog'ida joylashgan tarixiy obidalar, qadimiy yodgorliklar bilan tanishib, ulardagi yozuvlarni o'qiydi va Langar shayxlarining hayotiga oid ko'plab ma'lumotlar to'playdi. Shunisi quvonarliki, masjid ayrim o'zgarishlarni hisobga olmasa, o'zining qadimiy ko'rinishini saqlab qolgan. Masjid va obida maqbaraning sathi va balandligi bir-biriga mos tushishi o'sha davr me'morlarining yuksak mahoratidan darak beradi [1].

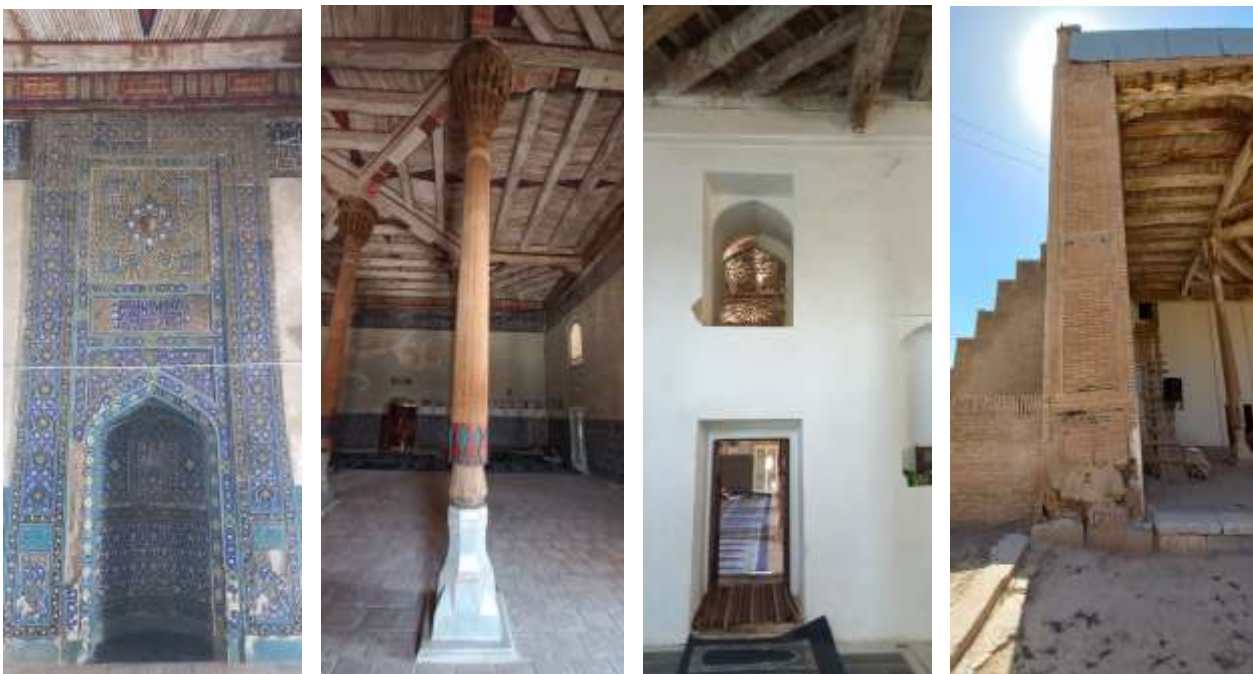
3-rasm. Xazrati Langar ota masjidining orqa umumiy ko'rinishi.

Yodgorlik uch qism – kichik masjid, katta masjid va ayvondan iborat bo'lib, umumiy maydoni 0.007 ga tengdir (7 so'tix). Ular turli davrlarda qurilgan bo'lishiga qaramay me'moriy uslubi o'xshash, o'zaro tutashib, yaxlit bino shaklini olgan. Masjid devorining ichki tomoniga o'rta asrlar uslubida bezak berilgan, o'n ikkita derazasi, mehrob va minbari tepasiga namoz farzlari, oyatlar va Fotiha surasi bitilgan. Bundan tashqari, zarhal devor bo'ylab ikki xil yozuv: arabcha hamda oddiy naqshga o'xshab ketadigan noma'lum yozuvlar muhrlangan [4].

4-rasm. Xazrati Langar ota masjidining ichki ko'rinishi.

Yuqoridagisi qanday imloligi, bezakmi yo ramziy belgilarmi – ma'lum emas. Qizig'i shundaki, ular to'g'ri chiziqlardan hosil qilingan bo'lib, ko'pi svastika shaklidir. Bunday ramzlar qadimgi turkiy xalqlar buyumlarida, lavhalarda ko'p uchraydi. Jumladan, qo'ng'iroq va qutchi o'zbeklarining o'tovlariga yopilgan kigizlarda, g'ojari gilamlarida, qurlarida, bog'ish va tizmalarida aynan shunday naqshlarni ko'ramiz. Mutaxassislarning fikricha, bu bezaklar Ko'k turk podsholarining ishoralari, aniqrog'i davlat ramzlari ekan. Bu fikrni inkor etmagan holda ta'kidlash joizki, ular bezak yoki ramzlar bo'libgina qolmay, diniy, siyosiy aqidalar va qonun-qoidalarni anglatuvchi iboralar hamdir. Shundan ko'rinadiki, bu belgilar xuddi xitoy iyerogliflari kabi imlo vazifasini o'tagan. Zero, iyerogliflar ham alohida harf va tovushlarni emas, balki narsalarni, harakatni, tushunchalarni ifodalagan.

5-rasm. Xazrati Langar ota masjidining ko'rinishlari.

Masjid 2 ta xonaqoh, 1 ayvon, 4 mehrob, 19 ta ustun va 7 eshikdan iborat va 2 ta xonaqohi katta masjid va kichkina masjid deb nomlanadi. Avval kichkina masjid qurilgan, namozxonlar ko'payganligi sababli keyinchalik katta masjid va ayvoni qurilgan. Xazrati Langar ota masjidi islom olami me'morchilik san'ati bilan mahalliy xalq hunarmandchilik uslublari uyg'unligida barpo etilgan. Bu me'moriy obidani Markaziy Osiyoda yagona desak mubolag'a bo'lmaydi. Masjid tomining balandligi, poydevoriga qo'yilgan toshlarning ulkanligi, ustun va yog'ochlarning quchoqqa sig'masligi uni o'ta mahobatli qilib ko'rsatadi. Masjid katta xonaqohining ustuni tepasida hijriy 1362 yil (milodiy 1905 yil) da usta Muhammadiyor tomonidan ta'mirlangani yozilgan. Masjid balandligi 11 metr, bo'yi va eni 32 metrdan. Masjid shiftiga vassajuft taxlangan. Uning mehrob qismi nozik did va yuksak mahorat bilan bezatilgan. Mehrob atrofi suls yozuvidagi bitiklar bilan to'la qilib shakllantirilgan. Shuningdek, moviy fonga oq rangli yozuvlar bitilgan rang-barang koshinlardan yaratilgan ajoyib mozaika kishi diqqatini o'ziga jalb qiladi. Bundan tashqari, zarhal devor bo'ylab ikki xil yozuv: arabcha hamda oddiy naqshga o'xshab ketadigan noma'lum yozuvlar muhrlangan [5].

III. XULOSA.

Islom dini va silivizatsiyasi butun dunyoga keng yoyilgan bir davrda yurtimiz hududlari markazida ko'plab osori atiqalar, ko'rkam binolar, masjid va madrasalar, ziyoratgohlar bunyod etilgan. Xalqimiz bunday bunyodkorlik ishlarini islom an'analarini aks ettirgan holda sharq me'morchilik uslubida bunyod etishgan. Bunday binolar qurilishi orqali katta hissa qo'shgan madaniyat markaziga aylangan ma'jmu'asrlar davomida o'zining jahon miqqiyosidagi o'rnini saqlab qolganligi bizga ma'lum. Shu bois bizning asosiy maqsadimiz ushbu masjidning tarixini o'rganish madaniy merosimizni asrash, hamda kelajak avlodga yetkazishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

Хорижий давлат изланувчилари. Л.Ю.Маньковская “Архитектурные памятники Қашқадарь”. Тошкент 1971.

1. Shaharsozlik yodgorliklarni qayta qurish monografiya hammualiflikda Po'latov X Mamatmusayev T Toshkent 2017.

2. С.А.Равшанов, С.А.Қодирова «АРХИТЕКТУРА, ҚУРИЛИШ, ДИЗАЙН» Илмий-амалий журнал 2018 йил 3-4 сон, «Сурхондарё вилоятининг тоғли худудларидаги анъавий уйлар типологияси» Издательство ТАСИ. Тошкент 2018.

3. С.А.Равшанов, И.А.Юлдашев “Хазрати Қусам ота мажмуасининг ривожланиш босқичлари” Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №27 (том 3) (июнь, 2022). Кемеровская 2022

4. www.meros.uz.